

участь у виборах до Державних дум. Разом із тим, глухівські організації РУП та есерів мали яскраво виражений український характер, хоча це нерідко ускладнювало стосунки всередині організацій і призводило до розколів.

Перспективами подальшого дослідження можна визначити вивчення питання збереження традицій українських політичних партій і груп під час міжреволюційного періоду, що дало змогу відновити цей напрям у політичному житті регіону у 1917 році.

Посилання

- Бевз Т. Партія національних інтересів і соціальних перспектив (Політична історія УПСР) / Т.А. Бевз. – К.: ІПіЕНД, 2008. – 312 с.
- Бевз Т.А. Між романтизмом і реалізмом (сторінки історії УПСР) / Т.А.Бевз. – К.: ІПіЕНД, 1999. – 271 с.
- Васильченко С. Мій шлях / Степан Васильченко // Твори. – Том 4. – К.: вид-во АН УРСР, 1960. – С.7-64.
- Головченко В.І. Вільна громада РУП на Чернігівщині // Література та культура Полісся. – Вип. 8. – Ніжин: НДП, 1997. – С. 129-132.
- Демченко Т.П. Нариси з історії Чернігівщини. Від найдавніших часів до наших днів / Т.П.Демченко, В.І.Онищенко. – Випуск 3. Чернігівщина на початку ХХ століття. 1900-1917 рр. – Чернігів, 1998. – 66 с.
- Десна. – 1906. – № 5.
- Дорошенко Д. Мої спогади про давнє минуле. 1901-1914 роки / Дмитро Дорошенко. – Вінніпег; Манітоба, 1949.
- Киселев И.Н. Политические партии в России в 1905-1907 гг.: численность, состав, размещение (Количественный анализ) / И.Н. Киселев, А.П. Корелин, В.В. Шелохаев // История СССР. – 1990. – № 4. – С.71-88.
- Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії / Микола Ковалевський. – Іннсбрук, б. в., 1960. – 717 с.
- Кривобок О. Національне питання в діяльності політичних партій соціалістичного напрямку на північному Лівобережжі України напередодні та в роки Першої російської революції / Олександр Кривобок // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наукових праць. – Випуск 5. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. – С.30-36.
- Кривобок О.П. Документи про партійне життя Чернігівщини у 1905 році // Сіверянський літопис. – 2004. – № 4. – С.55-61.
- Кривобок О.П. Нарис історії РУП-УСДРП на Чернігівщині на початку ХХ століття – штрих до політичної історії регіону / Олександр Кривобок // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – Випуск Х. – К.: інститут історії України, 2005. – С.65-82.
- Наумов С. Глухівська організація РУП-УСДРП та її література / Сергій Наумов // Сіверянський літопис. – 2005. – № 2-3. – С.3-15.
- Наумов С.О. Українська нелегальна література на Чернігівщині в 1905 р.: спроба кількісної характеристики / Сергій Наумов // Література та культура Полісся. – Вип. 8. Особливості розвитку культури Полісся ХVІІІ-ХХ ст. та видатні її діячі. – Ніжин: НДП, 1997. – С.129-132.
- Наумов С.О. Український політичний рух на Лівобережжі (90-і рр. ХІХ ст.– лютий 1917р.) / Сергій Наумов. – Харків: ХНУ, 2006. – 344 с.: рис.
- Риш А. Очерки по истории «Спилки» / Арнольд Риш // Летопись Революции. – 1925. – № 2. – С.125-173; № 3. – С.77-105.
- Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф.1439, оп. 1, од. зб. 367.
- ЦДАК України, ф.1439, оп. 1, од. зб. 895.
- ЦДАК України, ф.1439, оп. 1, од. зб. 560.
- ЦДАК України, ф.318, оп. 1, од. зб. 1060, том 1.
- Черниговское слово. – 1907. – № 74.
- Черниговское слово. – 1907. – № 241.
- Щербаков В. Нарис з історії соціал-демократії на Чернігівщині (1902-1917) / В. Щербаков. – Харків: Пролетар, Б. р. – 219 с.

Кривобок А.П. Украинское политическое движение на Глуховщине в начале ХХ ст. в контексте региональной политической жизни

Статья посвящена рассмотрению проблем появления и развития политических партий и организаций на территории Глуховского уезда в годы Первой российской революции 1905-1907 гг.

Ключевые слова: политические партии, политические организации, Первая российская революция 1905-1907 гг., Черниговская губерния.

Kryvobok O.P. Ukrainian political movement on Hlukhiv region on the beginning of the XX century in the context of the regional politic life

The article is dedicated to the problems of the rising and political parties and organizations on the territory of Hlukhiv povit during I Russian revolution 1905-1907.

Key words: political organizations, political parties, revolution 1905-1907, Chernihiv region.

01.04.2011 р.

37.09.(477.51.): 373.65

Т.О. Діденко

ЛЮДМИЛИНСЬКА ЖІНОЧА ШКОЛА СІЛЬСЬКОГО ДОМОВОДСТВА ТА САДИБНОГО ГОСПОДАРСТВА

Стаття інформує про один з аспектів жіночої освіти на Чернігівщині.

Ключові слова: школа, жіноча освіта, домоводство, присадибне господарство.

«Русский народ хотя и медленно, идет вперед, его потребности в знаниях быстро растут. Деятельность, имеющая целью утоление жажды знаний стоимиллионного народа, представляет собой огромное по своей важности и сложности дело, и работников на этом тернистом у нас пути необходимо снабдить самым полным и точным знанием той области народной жизни, над поднятием которой они трудятся (Из «Отчета о положении народного образования в России Вольно-Экономического Общества в связи с общим положением школьной статистики в России») [1].

Ніжин в усі часи був містом енергійних людей, які прагнули мати освіту для ведення фінансових справ і кар'єрного зростання. Оскільки освіта спочатку була прерогативою представників чоловічої статі, на долю жінок покладалось ведення домашнього господарства, виховання дітей, рукоділля, улаштування світських прийомів та візитів.

У ХІХ ст. по всій державі почали відкриватись

навчальні заклади не тільки для юнаків, а й для дівчат, і цей процес торкнувся не тільки столиці, а й губернських, а потім і повітових міст. Ці заклади відкривались, взагалі, для дітей дворян і чиновників, але їх могли відвідувати представники інших соціальних груп: купців, осіб духовного чину, обер-офіцерські діти.

Начальні програми передбачали вивчення, здебільшого, однакових предметів в різних учбових закладах для жінок, оскільки вони були за статусом на рівні повітового або приходського училища, а інколи «гімназії в три класи».

Інформацію про Людмилинську жіночу школу сільського домоводства і садибного господарства знайдено автором у Відділі забезпеченості збереження документів Чернігівського обласного державного архіву в м. Ніжині у фонді 342 «Ніжинська повітова земська управа» під час роботи над темою про освіту в м. Ніжині у XIX ст. Наразі фонд нараховує 4120 справ і охоплює період з 1851 по 1919 рр. У фонді зберігаються документи про діяльність Ніжинського земства в галузі освіти, медицини тощо. Інших джерел щодо теми статті автором не виявлено. Відтак наша стаття має на меті певною мірою заповнити цю прогалину.

Людмилинська жіноча школа сільського домоводства і садибного господарства мала статус середнього учбового закладу і знаходилась в підпорядкуванні Попечителя Київського учбового округу. Відкрита вона була 4 листопада 1903 р. в Мрині Ніжинського повіту Чернігівської губернії Міністерством народної освіти. Це була перша урядова школа сільського домоводства і садибного господарства. Планувалось, що вона даватиме знання і навички для гарної сільської хазяйки по садівництву, квітникарству, городництву, птаховодству, овочівництву, тваринництву, бджільництву тощо. Школа розташовувалась серед парку на 20 десятинах землі, розділених на садок, город, парк, двір, будівлі, площу під травосій. Крім цього, вона мала сінокісні угіддя та орні землі.

«Школа іменується Людмилинською по імені матері особи, яка пожертвувала землю для школи, дерево і гроші для побудови будинків» [3] Згадано особою був попечитель школи С.П. Коробка, який не тільки фінансував і піклувався про заклад, а й був людиною, яка втілила в життя мрію своєї матері щодо відкриття школи. Взагалі меценат все життя займався громадською роботою. Вкладаючи в розвиток села величезні кошти, дійсний статський радник, член Державної Думи не мислив себе без рідного краю. Ще у 1867 р. він в рідному селі Мрин відкрив початкове училище для селянських дітей, 1901 р. – Мринську ремісничу школу. Його коштом у 1900 р. було збудоване двокласне училище та будинок для учителів.

Людмилинська школа мала кам'яні та дерев'яні

будівлі, достатню виробничу базу (молочарню, скотний двір, пташник, двір для рідкісних видів птахів, будівлі для варіння варення та сушіння фруктів, гумно для хліба тощо). Крім того планувалось побудувати оранжерею. На влаштування всіх цих будівель із державної скарбниці було виділено 34000 руб., 4000 руб. надало губернське земство, 3250 руб – повітове земство, а також 11957 руб. надійшло від С.П. Коробки. Вся сума склала 53957 руб.

У 1904 р. в Санкт-Петербурзі були видані правила даної школи під назвою «Значення Людмилинської жіночої школи сільського домоводства та садибного господарства для економічного розвитку сільського життя». Доклад під цією назвою був прочитаний на третьому з'їзді російських діячів по технічній та професійній освіті в Санкт-Петербурзі 4 січня 1904 року [2].

Очоловувала школу Е.М. Гриньова. Вона мала гімназичну і спеціальну освіту з городництва, яку отримала в школі міста Кастнер в Марієнфельді біля Берліна. Крім начальниці, до штату входили дві учительки – Е.В. Шретер та А.І.Лінгольд. Ще у школі працювали викладач Закону Божого К.С. Богдановський, який закінчив духовну семінарію, садівник та економка, а на зимовий період запрошувалась модистка крою, шиття та ремонту одягу. Учительки поряд із загальною освітою мали ще й спеціальну з кулінарії, ведення молочного хазяйства, прання та домоводства. Планувалося запрошувати працівників з навичками догляду за свійськими птахами і тваринами. При навчальному закладі працював лікар.

Школа підпорядковувалась безпосередньо попечителю Київського учбового округу. Начальниця та вчительки знаходились на державній службі у відомстві Міністерства народної освіти, отримували зарплату і мали право на пенсію, як і в жіночих середніх учбових закладах.

Людмилинська жіноча школа була розрахована на 60 учениць, 28 з яких мали можливість жити в інтернаті. Їх вік коливався від 15 до 22 років. Програма навчання була розрахована на отримання навичок, необхідних для життя освіченої хазяйки. Крім Закону Божого, російської мови, арифметики та практичної геометрії в школі викладали природознавство (включало в себе загальне знайомство з природою, пояснення найважливіших явищ природи (фізика, хімія, метеорологія), основи фізіології рослин та тварин, садівництво та городництво (практичні відомості з влаштування саду та городу, розведення овочів, квітів, догляд за плодовими та ягідними деревами і кущами, боротьба з шкідниками, догляд за свійськими тваринами, птаховодство). Багато часу відводилось вивченню ведення молочного хазяйства та переробці продукції з молока та м'яса. Читався в школі і курс бджільництва (догляд за

бджолами, отримання меду та воску). Велика увага приділялась діловодству (роботі з кореспонденцією, обліку і веденню необхідних записів з хазяйства, складанню розрахунків і кошторисів), а також веденню домашнього господарства (кулінарна справа, заготівля продукції сільського господарства, прання, прасування білизни тощо). У дівчат формували практичні навички з шиття, розкрою, ремонту білизни та одягу, дотримання правил особистої гігієни та надання першої допомоги, основ раціонального харчування в різних вікових групах, економного ведення хазяйства. Окремий час відводився на спів світських та духовних творів.

Навчання в школі тривало 3 роки і розділялося на 3 класи. Сюди приймали дівчаток всіх прошарків населення і віросповідань, які мали свідоцтво про закінчення начального училища. Крім штатних учениць, могли бути прийнятими і практикантки, що мали бажання навчитись окремим дисциплінам (ведення присадибного хазяйства або домоводства). Для них розмір плати за навчання залежав від умов вступу.

Для ведення хазяйства в школі щотижня призначали чергову зі старших учениць, яка іменувалася «хазяйкою», з помічницею, вибраною з молодших учениць. До їх обов'язків входило сервірування столу, роздача їжі, розливання чаю та інші роботи, які зазвичай виконувала економка.

Людмилиńska школа проіснувала до 1911 р. У її приміщенні відкрили учительську семінарію. При семінарії існував інтернат з платою за утримання 120 руб. на рік. При цьому 15 найбільш працьовитим, здібним і незабезпеченим вихованкам через місяць після вступу до семінарії могли призначити стипендію. Семінарія мала молочне хазяйство, займалась птахівництвом, садівництвом та городництвом, навчання яким проводилось факультативно для того, щоб вихованки в майбутньому, працюючи учителями, могли надавати допомогу і поради по догляду за худобою, птицею і городом і разом зі старшими ученицями школи могли працювати в цій галузі.

При вступі до семінарії кожна учениця давала підписку, що вона зобов'язується прослужити оговорену кількість років, або повернути витрачені на неї у вигляді стипендії гроші. Цю стипендію отримували також і діти земських учителів. Так, у 1916 р. до Ніжинської земської управи надійшло клопотання про надання стипендій для навчання в Людмилиńskiej семінарії Ксенії Гаврилей – дочці козака с. Вертіївки та вчительки Вертіївського училища Лідії Гавриле, а також дочки козака с. Вертіївки Параски Дудченко.

Після закінчення Людмилиńskiej семінарії її кращі молоді випускниці отримували призначення на роботу до місцевих училищ, зокрема Анна Дмитрівна Лещанська отримала призначення до

Дроздовського першого початкового народного училища, а Віра Іванівна Кузьменко – до Дроздовського другого училища.

Отже, Людмилиńska жіноча школа сільського домоводства і садибного господарства є чудовим зразком навчального закладу, у якому втілена ідея отримання теоретичних і практичних навичок щодо ідеального ведення хазяйства.

Посилання

1. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 342, оп. 1, спр. 1077, арк. 32.

2. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 342, оп. 1, спр. 1488, арк. 84.

3. Коробка П.С. Значение Людмилинской женской школы сельского домоводства и усадебного хозяйства для экономического развития сельской жизни. – СПб., 1904. – 48 с.

Диденко Т.А. Людмилиńska женская школа сельского домоводства и усадебного хозяйства

Статья информирует об одном из аспектов женского образования на Черниговщине.

Ключевые слова: школа, женское образование, домоводство, усадебное хозяйство.

Didenko T.A. Liudmilinska female school of village housekeeping and personal plot of land

The article informs about the aspect of female education in Chernihiv region.

Key words: school, female education, housekeeping, personal plot of land.

31.03.2011 р.

УДК 94(477) «19»

С.В. Горохов

ДОПОМОГА ЗЕМСТВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КООПЕРАТИВНОМУ РУХУ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

В статті розглядається діяльність земств Чернігівської губернії, як органів місцевого самоврядування, що сприяла розвитку кооперації в аграрній сфері. На початку ХХ ст. земства створили мережу кооперативних організацій та залучили для їх розвитку значні капіталовкладення.

Ключові слова: земства, губернія, кооперація, кредит, сільськогосподарські товариства.

На початку ХХ ст. більшість селянських господарств не мала власних матеріальних можливостей для підвищення економічного становища. Основним фінансовим джерелом був Селянський банк, який надавав кредити селянським господарствам терміном до трьох років, з певними відсотками. Але умови кредиту були важкими для дрібних господарств. Цербило селянина боржником